

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
Центр развития ребенка детский сад №1 «Сардаана»
МР «Хангаласский улус»

Ийэ тыл күнэ

Оңордулар: Галактионова З.В. Сивцева В.М.
«Сардаана» детсад
бэлэмнэнии бөлөх иитээччилэрэ

Ийэ тыл күнүгэр аналлаах тыл оонньуутун күрэбин сценарийа.

(бэлэмнэнии бөлөх оҕолоругар аналлаах)

Иитээччилэр: Галактионова З.В.

Сивцева В.М.

Покровской куорат, «Сардаана» детсад.

Сыала: Оҕолорго ийэ тыл күүһүн, кэрэтин, хомуһунун ингэри. Ийэ тылы билэртэн киэн туттуу, тыл эйгэтин кэнэтии.

Барыла:

- Дорооболорун күндү оҕолор, бүгүн Ийэ тыл уонна сурук-бичик күнэ. Төрөөбүт тыл – норуот уһун кэмнэ олоҕун олоҕун историятын тыыннаах кэрэһитэ. Омук тыла сайдыылаах, баай, этигэн, хомоҕой буоллаҕына омук бэйэтэ эмиэ оннук; өйө-санаата чэбдик, киэн көбүстээх, инники кэскилигэр бөҕө санаалаах буолар. Былыр биһиги өбүгэлэрбит сахалар сатаан аахпат да суруйбат да эбиттэр. Саха оҕолоро үөрэниэхтэрин детсад да оскуола да суоҕа. Онон үөрэхтээх киһи олус аҕыйах эбит. Саха норуотун маассабай суругун-бичигин алпаабытын айан төрүттээбит бастакы учуонай лингвист Семен Андреевич Новгородов буолар. Саха норуота Новгородов айбыт алпаабытын киэнник туһанан үүнүү-сайдыы, үөрэхтэнии суолугар эрэллээхтик үктэммитэ. Олунньу 13 күнэ – саха норуотун улуу сырдатааччы Семен Андреевич Новгородов төрөөбүт күнэ – Саха тылын күнэ.

Хоһоон ааҕар Васильева Василина. “Төрөөбүт тылбар андаҕар”.

Сайаҕас, сырдык санааларбын,
Сайдам-ыллам ырыаларбын,
Ыраах ынырар ыраларбын,
Эйигинэн этиэм диэммин,
Эйигинэн кэпсиэм диэммин
Төбөбүн нөрүтэн андаҕайабын,
Төрөөбүт тылым!
Эйиэхэ баар эбэм ырыата,
Эйиэхэ баар эһэм алгыһа,
Эйиэхэ баар аҕам үөрүүтэ,
Эйиэхэ баар ийэм ийиитэ!
Ону мин харыстыам диэммин,
Төбөбүн нөрүтэн андаҕайабын,
Төрөөбүт тылым!

КҮРЭХ

-Оҕолоор, бүгүн биһиги аптаах дойдуга айанныахпыт. Ол аптаах “Төрөөбүт тыл” дойдута буолар. Суолбут устун баран иһэн араас остуоруйа дьоруойдарын көрсүөхпүт кинилэр соруудахтарын толордохпутуна биһиэхэ буукуба биэрэн иһиэхтэрэ. Ол буукубалары сааһылаан аптаах дойду аатын таһаарыахтаахпыт.

1 түһүмэх: “Элбэҕи истиэн – элбэххэ үөрэниэн”.

Сахалыы остуоруйалары таай. Остуоруйаттан быһа тардан ааҕабын, оҕолор остуоруйа аатын этиэхтээхтэр.

1. “Онтон баран иһэн байҕалга инниэн, онно маны быраҕаар, – диэн оҕуруо биэрэр. – Оччоҕо күрбэ буолуо, онон тахсан ханна бараргын бэйэн билиэн”, – диир. (Тулаайах уол)

2. – Дорооболорун, көтөр кынаттаах биистэрэ. Бу тоҕо бытаараахтаатыгыт? Икки атахтаах уурбут кэһиитин мин сиэтим, эһиги маттыгыт.

(Тураах хара дьүһүннэммитэ)

3. Күөлү эргийэн иһэн, Саһыл үөгүлүүр: «Сыалыһар, ханна бааргыный?» Иннигэр тумуһахха Сыалыһар: «Ооп», - диир.

(Саһылы кытта сыалыһар)

4. Мунду эрэ буспутун көрөн, ылдыт маарынны кистэлэн кэпсэтии ис хоһоонун сэрэйбит. Ол сэрэйэн, кэлэйэн, аһаабакка барбыт.

(Кэччэгэй балыксыт)

5. Моҕус чыычааҕы сиэри харбаан ылан, сиэбигэр уктан кэбиһэр. Сиэбигэр уктубутугар Чыычаах: «Харанаҕа киирдим эбээт, Моҕус!» - диэтэ.

(Чыычаах уонна Алаа Моҕус)

6. Кутуйах икки кэлин атаҕар турбут уонна илиитинэн хараҕын саппыт. Тугутчаан сүүрэн тийэн сиргэ сытар мас кэннигэр саспыт. Кутуйах көрдөөбүт-көрдөөбүт кыайан булбатах.

(Кутуйах уонна тугутчаан)

2 түһүмэх: “Былыргыны былыт саппат, уруккуну уу суурайбат”.

Билигин биһиэхэ өбүгэлэрбититтэн кэлбит тыллары төһө билэрбитин көрүүхпүт. Иһит-хомуос, булт тэрилин оҕолорго көрдөрөбүн ону сөпкө ааттыахтаахтар.

Уолаттар балыксыт туһанар тэрилин ааттыыллар: туу, эрдий, тыы, быһах, илим, болуот, балык, оночо, куйуур, кыын, саа, дэйбиир.

Кыргыттар дьиэҕэ сыһыаннаах тэрили ааттыыллар: ураһа, талкы, ыаҕыйа, кытыйа, тууйас, суоруна, чороон, көмүлүөк, оҕус, ынах, ытык, талах олоппос.

3 түһүмэх: Ханнык саха суруйааччыта суруйбут хоһооной?

Оҕолорго “Куйаар” уонна “Күөгүһүт” диэн Петр Николаевич Тобуруокап суруйбут хоһооннорун ааҕан иһитиннэрэбин.

4 түһүмэх: Ааҕы күрээбэ. Ханнык хамаанда элбэх тылы ааҕар эбит.

Уолаттар: ийэ, аҕа, эбээ, эһээ, оҕо, уол, кыыс.

Кыргыттар: хаас, уос, тиис, тыл, сүүс, илии, атах, төбө.

5 түүхэмэх: “Тыл-өс ооньюулар толкуйдатар аналлаахтар”

Оџолор иннилэригэр араас тэрили уурабын уонна хоһоонунан хоһуйабын.
Ону истэн сөптөөх тэрили булуохтаахтар.

Хомус

Ылым эрэ ытыспар
Ыллыр ылам атаспын,
Тутуум эрэ тарбахпар
Туойар улгум доџорбун.
Тиэрдийим эрэ тиистэрбэр
Тимир тыллаах хомуспун
П.Дмитриев

Чороон

Төрдүм-ууһум удьурхай –
Тас көрүнүм тупсаџай.
Оһуордаах ойуулаахпын,
Үс үтүө атахтаахпын.
Миигин тутан
Тойук туойаллар,
Кымыс кутан
Алгыс этэллэр.

Кытыя

Тэриэлкэттэн үрдүкпүн,
Тэриэлкэттэн истээхпин
Кини курдук төгүрүкпүн –
Тас быһыым бөкүнүкпүн,
Удьурхай буолан уратылаахпын
Сарсыарда күөрчэх ытыйаллар,
Күнүһүн сүөгэй уураллар,
Киэһэтин суорат куталлар.
И.Мигалкин

Ыаџайа

Туоһу төгүрүтэн,
Түгэх онорон,
Кылы кыбытан,
Кэрэтик киэргэтэн,
Ылдыана эбээбит тикпит,
Туттуннар диэн туттаахтаабыт,
Ыйаатыннар диэн
Ыйыыр быалаабыт.

Тууйас

Толору куталлар сүөгэйи,
Томточчу симэллэр арыыны,
Отчуттар отууга, оҕолор ойуурга,
Таптааннар туталлар мэлдьитин.

Г.Иванова

Талкы

Эһэм оҕонньор бу тэрилгэ

Тири имитэн,

Тиритэ-хорута

Турарын көрдүм.

Тииһэ-уоһа

Кимийэн-хомуйан

Тилигир-талыгыр –

Сүрдээх тэрил.

А.Семенова

6 түһүмэх: “Оллоонноон олорон чабырҕахта истиэҕин”

Хамаандаттан баҕалаах оҕолор чабырҕахха холонон көрөллөр.

Тылы-өһү төрдүттэн имитэр

Чыыбы-чаабы чабырҕаҕы

Талыгыратан кэбиһэрбин

Истэ сэргээн.

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта биир,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта икки,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта үс,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта түөрт,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта биэс,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта алта,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта сэттэ,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта аҕыс,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта тоҕус,

Арыылаабыт-араналаабыт

Анды сыммыта уон.

Чабырҕахсыт тыла сымса,

Чабырҕахсыт тыла сытыы,
Чабырҕахсыт тыла ыраас,
Чабырҕахсыт тыла уһун
Буолуох тустаах атастаар.

Төрөөбүт тыл – норуот баайа, кини историята. Саха тыла сайдыылаах, баай, буоллабына эрэ биһиги өйбүт-санаабыт чэбдик, инникигэ кэскиллээх норуот буолабыт. Онон биһиги оҕолор ханнык тылынан киэнник санарыахтаахпытый? Саха тылынан!

Оһуохай

Эдэр эмэн барыта
Эһиэкэйгэ кыттыста
Төгүрүччү эргийэр
Түһүлгэбит киинигэр.
Көрү-нары көбүлүттэн,
Эһиэкэйи энэриттэн
Тутуоххайын, оҕолоор,
Туйгуннаахай доҕоттоор!

Оҕолор бары тахсан оһуохайдыллар.

-Чэйинг эрэ оҕолоор, буукубалары сааһылаан ууруоҕун. Ханнык тыл таҕыста? Саамай сөп “ САХА ТЫЛА”. Сахалыы санарын, Саха буолан сандаарын!